

O BESEDAH IN IMENIH

Ni res, da bi bila onomastika neka posebna veda, čeprav se še vedno najdejo posamezniki, ki bi radi potegnili mejo med besedami in imeni. Vsako ime je bilo nekoč beseda in v nešteti primerih je to še danes, n. pr. Dobrava poleg dobrava, Reka in reka itd. Zato se leksikograf ne more izogniti imenom, ki tvorijo dobro polovico vsega izraznega fonda v jeziku.

Jezik in produkt političnega, kulturnega in socialnega razvoja nekega naroda v času in prostoru. Naloga jezikoslovcev pa naj bi bila, da bi čimbolj natančno in nedvomno določili ter opredelili vse vplive in plasti, ki so sodelovale pri formiranju jezika. Temu pravijo danes lingvistična stratigrafija.

V bistvu to ni novo gledanje. Vendar postane šele s tega stališča enakovredna vsaka beseda in ime, najsi bo že kakršnega koli izvora. Za primer bi rad pokazal, kako koristno in zanimivo je raziskovati kako pojmovno kategorijo skozi jezikovno preteklost. Vzemimo n. pr. vojaško življenje Slovencev. Čeprav nismo velik narod, je to vendarle obširno poglavje, kjer bi bilo treba preiskati celo vrsto apelativov tipa meč, sablja, puška, šlem, čelada, vitez, četa, polk itd. ter ugotoviti pri posameznih besedah, kdaj in od kod so prišle v jezik. Na ta vprašanja bi bilo v vsakem posameznem primeru še težko odgovoriti, zato se bom omejil samo na nekaj toponimičnih baz, ki spadajo v to kategorijo.

V prvih stoletjih po naselitvi Slovenci niso bili brez utrjenih postojank. To nam priča vrsta imen. Naj omenim Branik na Vipavskem, prej Rihenberg, leta 1200 Breniz (M. Kos, Prim. urbarji II 110) < *brānъnīca. Ta oblika se je ohranila v imenu potoka Branica (v gornjem toku Raša). Besede brana v pomenu »utrdba« slovenščina več ne pozna, ohranila pa se je v sbh.; tudi staročeš. je brána »Schanze, Tor, mit Schanze und Tor befestigtes Ort« (Gebauer, SS I 93; Niederle, Život III 1636). Sem spada tudi Bransko pri Radečah, 1467 Oberfranskh (M. Kos, STL) in Bronica v Zilji, nem. Braunitzen. Da so bila vrata v Italijo že v zgodnji dobi zelo vroča tla, za to pričajo imena Zemon pri Vipavi, 1499 Semelnu in Zemon pri Ilirski Bistrici, 1498 Semel (M. Kos, Prim. urbarji II 237 d.) iz *zemlъnъ, kar bi govorilo za okope iz prsti, znani arheološki tip stare južnoslovanske trdnjave. V sbh. so imena Zemun, Zemunik, Zemelnik (Skok, Radovi instituta JAZU I 58). Tudi belokranjski Podzemelj pod staro ilirsko postojanko na Kučarju bi verjetno lahko pritegnili.

Imena Tinsko, 1404 Tinsk, 1436 Tinczka (Zahn, ONB 134) < *tynъsko in Tinje, 1169 mons Thimnich (Zahn, idem) pripadajo morda drugemu slovanskemu rodu. Prvotni pomen osnove tynъ je v toponomastiki gotovo »s plotom ali palisadami utrjen

kraj«, čeprav je današnji pomen apel. tin v slov. in sbh. samo »pregraja«. V srbski narodni pesmi se omenja Otin: »i vodi je kamenú Otinu« (ARj IX 372). Tudi imena sbh. Otanj in slov. Otem in Otemna na Štajerskem < *otъnъ so iz iste osnove.

Imenski tip Gradišče se ne nanaša vedno na slovanske gradnje, pogosto se tako nazivajo antične razvaline (M. Kos, GMS, XXII 116). Pri teh imenih lahko samo lokalne preiskave povedo kaj več. Zanimivo pa je ime Tremišče pri Ljutomeru. Na tem mestu je nekoč stal stari grad; osnova je csl. trémъ, rus. terem »stolp«, ne pa belokranjsko trem »napušč pri strehi«, sbh. trijem »Halle«.

Zelo zgodaj so pri nas izpričane straže. Najstarejše ime te vrste je 860 omenjeno ad Strazinolum (< *stražilьna), današnje Strassengel pri Grazu (Pirchegger, ON im Mürzg. 68). Stražišče pri Kranju se omenja prvič 1002 Strasista (M. Kos, STL), Stražberk pri Mokronogu, 1228 Strazberch (M. Kos, STL). Večinoma pa se ta zelo pogostna krajevna, gorska in ledinska imena tipa Straža, Straže, Stražnik, Stražica, Stražnica, Stražni vrh itd. od IX. stol. dalje omenjajo v nemškem prevodu Wart, Warte (M. Kos, STL; Zahn, ONB 451 in 482). Sinonimna so gorska imena Špegu, Špegua, Špigel, Špega, Špegar, Špegarca. Prim. nem. Spiegelberg, Spielberg in staro nem. gloslo speculum · spiegel vel warta (Bach, Deut. Namenkunde II 1, 396). Naša imena so zgodnje izposojenke iz germanščine. Mnogo mlajše so osnove, ki se pojavljajo samo v ledinskih imenih, n. pr. Vahta, Vahtenca in na Primorskem Varda, Vardja iz rom. guarda. Ni nujno, da bi ta imena imela vedno samo vojaški pomen. Isto velja tudi za imena Pógléd, Púgléd, Pogledíja, Poglédsko, Poglédalnica, ki se omenjajo od XV. stol. dalje; danes najdemo tudi že Mių pógled pri Radovljici, ni pa dosti verjetno, da bi se že v srednjem veku brigali za razgledne točke.

Večkrat so pri nas že pisali o strelskih vaseh iz obdobja bojev proti Madžarom. Sem spadajo Stročja ves, 1441 in 1500 Schützensdorf (Kelemina, GMS XIV 84; Kovačič, ČZN XV 48), dalje Strelác, Strelci, Strelce, Strejanci, Strléc. Poleg teh najdemo tudi ledinska imena Streliše, Strejnca, Strlica, ki pa so kakor Strel in Strela v gorskih imenih lahko pomensko različna. Šele v času turških napadov se pojavijo imena Tabor, čeprav je omembe vredno, da se slovenski toponimični pomen »z okopi in z obzidjem utrjena cerkev na hribu« dokaj razlikuje od pomena besede tabor, ki se je razširila po Evropi v husitskih vojnah enako kakor pistola iz češ. pišt'ala.

Za staro vojaško funkcijo pričajo morda priimki Pojzder, Pujzder. Kot je ugotovil gospod dr. V. Suyer, izvirajo vsi iz zaselka Topol pod razvalinami gradu Jeterbenk. Kraj se imenuje 1541 Polfveda, 1568 Polsweda, 1596 Polsweda, priimek pa 1659 Podsuefdo, 1662 Polifdar, 1701 Posuesdarza, 1708 Puesuisdar, 1710 Posvisdar, 1712 Pusdar itd. (po domače Pojškov). Najbolj verjetna rekonstrukcija teh zapisov bi bila *Poz-

vizdar, prim. sbh. toponima Pozvizd, Zvizd, Zvizdar, na Češkem Pohvizdy, poljsko Pogwizdałki, Pogwizdowo, Zagwizdy iz zvizdati »žvižgati«. Pri teh imenih so mislili v slavistiki deloma na veter (polj. pogwizd »žvižganje vetra«) ali celo na mitološko ozadje (staročeško pohvizd in starorusko pozvizdъ »Windgott«, kar je seveda samo evfemistični nadomestek). Lega kraja *Pojzd pod Jeterbenkom bi govorila za stražo, ki je pošljala signale v grad. Saj se tudi med strelskimi vasmi imenujejo Stavenci in Stavenski vrh 1366 Pfefferdorf (Zahn, ONB 37), kar gotovo ni izvedeno od Pfeffer »poper« — to je v nemški toponomastiki popolnoma neznan osnov, — ampak od pfeifen »žvižgati«. Seveda bi bilo treba podrobno preiskati tudi lego drugih slovanskih krajev s tem imenom. Težko pa bo kulturni zgodovinar verjel, da so bili Pozvizdi tisti, ki so starim Slovanom žvižgali, in Dudlebi, ki so jim svirali.

Ime Pojzder pa je zanimivo tudi zato, ker nam pokaže, kako se lahko ime popolnoma drugače glasoslovno razvija, ako izgubi zvezo z izhodiščem. Pri slovanskih osnovah so takšni primeri redki, na pretek pa jih je v romanski in v germanski toponomastiki.

S tem seveda še niti oddaleč ni izčrpano vse, kar bi se dalo iz jezikovnih reliktoev nedvomnega ali domnevanega povedati o vojaškem življenju Slovencev. Vendar nam že teh nekaj zgledov pokaže, kako važno in hvaležno dopolnilo so imena za historični slovar slovenščine. Drugod se tega že dolgo zavedajo, v slavistiki pa žal za takšna raziskovanja ne manjka samo ljudi, ampak tudi pravega razumevanja.

A. Bajec

SPREHODI PO SLOVENSKEM BESEDIŠČU

To je velik in prelep vrt. V njem so gredice, grede in njive, na njih raste več ko sto tisoč rastlin. Nekatere so v bohotnem razcvetu, druge ravno klijejo iz tal, tretje odcevele žalostno sklanjajo vele glavice. Tukaj jih je iz ene korenine odgnalo na desetine, tam se dolgočasi samka, ki na vsem vrtu nima sorodnice. Očitno je, da zemlja ne prija vsem enako, marsikatero seme ni vzkalilo, drugo pa se je košato razraslo. Zraven pšeničnega klasa in vrtnice se šopiri plevel. Večino jih je pridelal iz domačega semena gospodarni kmet, nekaj jih zaliva v daljo zasanjani pesnik, goji v globine vrtajoči učenjak, zasaja okretni časnika. Po goreči, včasih kar kričeči obleki spoznaš cvetje brez duha iz toplih krajev, po bolnem vonju mokro cvetoče rožice poezije. A kmet najbolj pazi na tisto, kar mu priduže. Tudi on je dobival rastline in seme od sosedov, pa je vse precepil in prilagodil domači grudi. Kar pa se mu je izmaličilo in izvrglo, je vrtnar iztrebil.

Stopimo v ta vrt kar pri prednjih vratih! Prva grestica je zaznamovana z velikim A; med najmanjšimi je. Čudež božji, kaj je to res naš vrt! Saj je sama tuja navlaka. Pač, prav na robu ždi pohlevno zelišče,